

Helena Epsteinová: Nalezená minulost.

Praha, Rybka Publishers ve spolupráci s Knižním klubem 2000, 325 s.

Kniha novinářky Heleny Epsteinové je dílem autobiografickým a biografickým současně. Vypovídá o třech biografiích Heleniny ženské rodové linie, ovšem skrze její život (sama je také pamětnicí) a vlastní výzkum. Tématem knihy nejsou sebrané memoáry prošpikované líbivými či ohromujícími historkami, ale hledání vedené potřebou porozumět své minulosti. Helena coby Židovka žijící v Americe podnikla obrovskou badatelskou výpravu do Střední Evropy, do Čech, na Moravu, do Rakouska, aby nahlédla do historie židovství v Čechách, která je i historií její prababičky Terezy, babičky Pepi a matky Franci.

Helena Epsteinová je v práci se svojí minulostí už zkušeným výzkumníkem. Ve třiceti letech se pustila do studia lidí, kteří stejně jako ona byli dětmi rodičů, již přežili holocaust (Epsteinová, Helena: *■ ěti holocaustu*. Praha, Volvox Globator, 1994). Zážitek rodičů se promítal do každodenní rodinné komunikace. Helena Epsteinová se snažila na osudech několika svých vrstevníků poukázat, jak se holocaust skrze rodiče přenáší na další generaci, k jejímž představitelkám sama také patří. Navíc měla bezesporu potřebu prověřit, že její zkušenost je spolusdílená. Výzkum jí pomohl k pochopení občas podivínských rodičů. Navíc poukázal, že téma holocaustu živě pokračuje v další generaci.

Popudem pro bádání zakončené knihou *Nalezená minulost* byla smrt autorky matky. V tu chvíli Helena Epsteinová zjišťuje, že vlastně nemá skoro nic, co by jí zůstalo. Jiní mají fotoalba, památníky po rodičích, prarodičích.

Helena takové předměty nemá, o jiných neví, kam a komu patří. Je jakoby bez minulosti. Proto podniká dlouhou badatelskou pouť, aby se pokusila minulost nalézt. Začíná doma, ve Spojených státech. Jenom archívy a knihovny jí však neuspokojují. Vydává se do Prahy. Je rok 1989. Sametové revoluce se její matka nedožila. Zato Heleně Epsteinové umožňuje nová politická situace svobodnější pohyb ve výzkumném prostoru. Při hledání prvních záchytných bodů jí nejvíce pomáhají dva amatérští milovníci místopisu, muži, kteří svůj volný čas tráví studiem, mají obrovské znalosti a archívy. U nich Helena Epsteinová získává první záchytné informace o své prababičce Tereze. Ta díky časně smrti jako jediná nemá pamětníků, její podoba je vykreslena jen na základě nalezených dokumentů, které Epsteinová zasazuje do dobové atmosféry sestavené z historie Židů, z citací z novin, zákonů i deníku Tereziny kamarádky. Babička Pepi je dohledatelná snadněji, coby provozovatelka pražského módního salónu. Epsteinová jí už dost zná z rodinného vyprávění. V případě své matky autorka čerpá ze zachovaného dvanáctistránkového deníku a vyprávění matčiných vrstevnic, s nimiž se setkala. Její líčení tu je nejživější, asi i proto, že autorka matku dobře zná a tak si pomáhá empatií.

Kniha je pozoruhodná v tom, jak biografie líčí autobiograficky. Helena Epsteinová se vůbec nebrání svému vnitřnímu hlasu, který se textem ozývá. Vzpomínky, pochybnosti, otázky, její vnitřní monology a komentáře jsou do bádání neviditelně, zato čitelně zapracovány. Čtenář tak nepřijímá jedno vidění, protože současně s ním přichází i polemika, povzdech, úzkost či radost. Na vědeckosti textu patřícímu částečně k narativní historii to nic neubírá.

Kniha udivuje, jak věcně se v ní střetává a propojuje beletrie s literaturou historickou, sociologickou a feministickou. Kam kniha opravdu patří? Vzhledem k celkové výpovědní síle rodové historie je taková otázka okrajová. Studie je podložena výzkumem a bádáním neobvyklého rozsahu, uskutečněným v docela krátké době přibližně osmi let. Na druhou stranu, tím, že téma studie je kromě historického i osobní, odeznívá v něm celoživotní prožívání a uvažování o sobě a své minulosti. Oproti *Dětem holocaustu*, které Epsteinová psala ve třiceti, *Nalezenou minulost* píše coby padesátiletá žena, matka dvou dětí. Nemá už rodiče. A nemá ani moc rodinné historie. Chybí jí kontinuita. Proto podniká onu výpravu za jejím nalezením. Nezviklána nedostupností informací, probádává se k vlastní historii. Postupně dává dohromady roztržštěnou minulost.

Zmínila jsem, že kniha je knihou historickou. Vyprávěním tří biografí doplněných o dokumenty a dobovou literaturu dostává čtenář bohatý obraz židovského světa především devatenáctého a dvacátého století, ovšem dobře zakořeněný v dlouhé historii Židů v Čechách. Všechny životy jsou vykresleny tak, jak vyrůstají ze společenských podmínek, které jsou do knihy vsouvány právě citacemi, porovnáváním řady literárních historických obrazů. V případě druhé světové války je situace navozena citacemi z rozhlasových hovorů Jana Masaryka vysílaných z Londýna. Velice zdařile se tak v knize propojuje velká a malá historie.

Kniha je také dílem feministickým. Historie tří žen během posledních dvou století ukryvá emancipační proces. Prababička, která ukončila svůj život sebevraždou, je smutnou vzpomínkou na ženskou závislost a submisivitu. Babička

Pepi je oproti tomu nebyvale samostatná. Zrovna tak její dcera. Obě byly schopny samy vést pražský módní ženský salón. Franci dokonce za války živila oba rodiče. Přesto ani ony se nevyhnou tomu, aby se v životně důležitých situacích rozhodovaly podle společenských kodexů. Proto se třeba babička Pepi dvává. Nezvyklou část tvoří líčení žen v koncentračních táborech, založené i na jiné autobiografické literatuře.

Téma holocaustu zasáhlo život babičky Pepi, matky Franci a zprostředkované i samotné Heleny. Situace, která holocaustu předcházela, postupně uzavírání židovského životního prostoru, jehož výsledkem byl prostor náhradní – koncentrační tábor, je líčena v popisu každodenního Francina soužití s rodiči a manželem v bytě na Barrandově.

Obdivuji, jak se Helena Epsteinová dokázala orientovat v badatelském prostoru, co vše zmapovala a jak trpělivě musela čekat na informace a vyhledávat další kroky na cestě k utváření a nalézání vlastní minulosti. Kniha *Nalezená minulost* je o její vlastní uchopené a sestavené minulosti, je i popisem, jak se k ní dostávala a je i líčením, co u toho cítila. Emoce, které byly indikátorem správně nalezeného místa, ať již na lavičce v prababiččině rodišti anebo v kolínském domě, kde poté Pepi žila, opět ukazují, že i při výzkumu jsou potřebné, nejen při pátrání po historii svých předchůdkyň.

Studie Heleny Epsteinové je počinem badatelským i literárním. Autorka skvěle dokáže pracovat se všemi kvalitativními metodami, jako je rozhovor, analýza dokumentů, fotografie, autobiografické vyprávění. Její žurnalistická profese dává výzkumu beletristický a velmi čtivý ráz. Charakter knihy doplňují autorčiny vlastní zkušenosti a vzpomínky. Vzpomínky, které se neobejdou bez emocí.

Svou formou je kniha ojedinělou vědeckou studií, i když se domnívám, že o její vědeckosti se povedou spory.

Olga Starostová

Nina Pavelčíková: Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975).

Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2000

Počátkem roku 2000 vydala Filozofická fakulta Ostravské univerzity knížku ve skromné vazbě s názvem Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975). Její autorkou je historička Nina Pavelčíková, která současně přednáší na katedře historie uvedené fakulty novodobé dějiny a dějiny Romů. Ač se autorka knihy s obezřetností dlouholeté vědecké pracovnice zaměřila jen na jednu oblast severní Moravy – Ostravsko – je její kniha zásadním přínosem v současném bádání a publikování poznatků jak k novodobým dějinám Romů, tak i k regionální novodobé historii Ostravska, kde mapuje doposud málo zpracovávanou státní správu. Publikace se tak stává přímo ukázkovým vysokoškolským učebním textem, který seznamuje studenty humanitních oborů s rozhodnutími decizní sféry, jejich aplikací na Romy, se všemi z toho plynoucími důsledky.

Ač kapitoly hovoří o Romech a jejich problémech, pozornému čtenáři neuniknou vlastní a podstatné problémy Ostravska, problémy, které mu přinesla překotná industrializace po roce 1945, jejímž cílem bylo změnit Československo v kovadlinu zemí sovětského bloku, se všemi důsledky pětiletých plánů, přednostních náborů pracovních sil pro doly, železárny a další stavby pětiletěk.

Sama majoritní společnost byla vystavena velkému tlaku, který však daleko citelněji zasáhl méně připravené Romy.

V prvních kapitolách autorka stručně sumarizuje základní údaje týkající se romského obyvatelstva v Československu a nastiňuje stručný přehled historie Romů do roku 1945, vše s citacemi použité odborné literatury. Vyslovuje se k opakovanému zásadnímu nepochopení složitosti skladby romského obyvatelstva na našem území, kdy jsou Romové vnímáni majoritou jako jediná nerozlišitelná masa obyvatel nacházející se na nejnižší příčce sociální a civilizační úrovně. Poukazuje na rozdíly subetnických a sociálních skupin Romů zde usídlených (servike Roma, vlachike Roma, ungarike Roma, Sinti, čeští a moravští Romové). Každá z těchto societ má své vlastní vztahy s majoritou a také vztahy vůči sobě navzájem. Vynikají v nich nadřazené postoje vlachike Roma, t.j. olašských Romů.

V těchto úvodních kapitolách autorka čerpá z citované odborné literatury, kterou objektivně posuzuje. Tematiku rozšiřuje o vlastní nové poznatky a na jejich základě vyslovuje kritiku některých pasáží starší etnografické literatury, jejíž autoři spontánně vycházeli z dílčích poznatků a přímého pozorování, bez přihlídnutí k dalším souvislostem a širšímu srovnání.

Na tomto místě Nina Pavelčíková charakterizuje vztah majoritní společnosti k Romům v první polovině 20. století, kdy se majorita cítila povinná poskytnout ochranu místním romským společenstvím a zajistit jim tak sice velmi skromné, ale přece jen přežití ve své blízkosti. Přesto i v tomto období docházelo k šikanování Romů státní mocí. Státní moc je označovala jako cikánský živel, vykazovala je z určitých prostor